

տուաւ Պ. Ս. Գաղղիացի արեւելագէտը, ի պարսիկ բնագրէն թարգմանելով զՀաֆսաֆ Գաղղիարէն արձակ լեզուաւ, զոր և 1838^ն սկսաւ փառաւորապէս ու ճոխութեամբ տպագրել բնագրաւն հանդերձ, ընծայելով զայն առ Սուրբ Գրիգոր Սրբապետ : Եւսպէս Թափաւորի մը անուամբը գրուեցաւ Շահնամէն, ու Թափաւորի անուամբ մ'ալ ծանօթացաւ այն Եւրոպիոյ՝ որ ճանցաւ թէ Սրիա ալ ունի, և կրնայ ալ եղեր ունենալ իրեն դեռ նոր հոմերոսները :

ՀԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆ

Իր կամ Արայ Հայկազն¹ :

Եւրդ անոնք (հոգիները) հասածնուն պէս՝ մէկէն Աբեսիսին երթալու են . մարգարէ մընախ զանոնք կարգաւ կը կեցընէ, ետքը Աբեսիսին ծնկուրներէն կ'առնու վիճակները և կենաց օրինակները, կ'ելլէ բարձր բեմ մը՝ կ'ըսէ . “Հարկէն աղջիւն Լաթեսի օրիորդին խօսք . Վիշ ատենուան հոգիք, մահկանացու ազգին երկրորդ մահաբեր շրջանին ըսկիզբն է . դեւ ձեզի պիտի չվիճակի, հապա դուք պիտի ընտրէք դեւ . ով որ առաջ վիճակի, առաջ ընտրէ կեանքը որով պիտի մնայ ի հարկէ . իսկ առաքինութիւնը՝ տիրօղ չունի, զոր եթէ պատուէ մէկը կամ արհամարհէ, ըստ այնմ աւելի կամ պակաս պիտի ունենայ իրմէն . մեղքը ընտրողին է, Ստուած անմեղ .” Եւ ըսելով, կը նետէ վիճակները ամենուն վրայ, և ինչ որ ամէն մէկուն կ'իյնայ նէ՝ ան կ'առնու . բայց թէ ուր, անիկայ չթողուր . ով որ մէյմը առնու նէ, անոր յայտնի կ'ըլլայ քանիւրորդ առաւ : Եւսկէ ետքը կենաց օրինակները առջենին կը դնեն գետնին վրայ, հիմկու եղածներէն խիստ շատ, և տեսակ տեսակ են, թէ ամէն կենդանեացը և թէ մարդկանց կեանքը առ

հասարակ : Ս ասն զի մէջերնին բռնաւորութիւններ՝ կայ, որը շարունակ, որն ալ ճամբուն մէջ աւրուած և յաղքատութիւն, յաքսոր և ի մուրացկանութիւն վերջացած : Եւսն նաև ընտիր մարդկանց կեանք, որը տեսքով և աղուորութեամբ, և ուրիշ ուժով և քաջութեամբ, որն ալ ծնողաց և նախնեաց առաքինութեամբ, ասանկով բարեհամբաւ եղած : Եւսնապէս ալ կանանց : Ս Ի հոգիին դաս մը չկայ, որ հարկ ըլլայ ուրիշ կեանք մը ընտրողին ուրիշ կերպ ըլլալու . իսկ ուրիշ բաները՝ իրարու և մեծութեան աղքատութեան հետ, որն ալ հիւանդութեանց և առողջութեան հետ խառնած են . կայ ալ որ ասոնց մէջ տեղն են : Հոս է ահա, որպէս Թուի, ով սիրելի Վաւկոն, մարդուս բոլոր վտանգը . ուստի և խիստ հոգալու է որ ամէն մէկերնիս ուրիշ ուսմունքներուն անփոյթ ըլլալով, աս ուսմանը խնդրող և աշակերտ ըլլայ՝ որով կարենայ սորվիլ ու գտնել՝ ով զինքը կարօղ և գիտուն պիտի ընէ, որ աղէկ ու գէշ կեանքը ճանչնալով՝ կարելիներէն միշտ ամէն տեղ լաւագոյնը ընտրէ, քննելով թէ բոլոր հիմայ ըսուածները, իրարու հետ մէկ տեղ և զատ զատ առնելով՝ կեանքը ինչպէս առաքինի կ'ընէ . և գիտնալ թէ աղուորութիւնը աղքատութեամբ կամ մեծութեամբ հանդերձ և հագւոյ ունակութեամբ մը՝ ինչ չար կամ բարի կրնայ գործել . և ազնուականութիւն և անտոհմութիւն, ռամկութիւն և իշխանութիւն, ոյժ և տկարութիւն, սրամտութիւն և բթամտութիւն, և ամէն հոգւոյն վրայ բնական եղած այսպիսի բաները և ստացականները՝ մէկտեղ իրարու հետ որ խառնուին՝ ինչ կրնան գործել . որպէս զի աս ամենէն կարենայ խորհիլ և ընտրել, հոգւոյն բնութեանը նայելով, յոռեգոյն և լաւագոյն կեանքը՝ յոռեգոյն ըսելով ան՝ որ զհոգին անիւրաւագոյն ըլլալու կը տանի . իսկ ուրիշ ամէն բանի երթաս բարով ըսէ . զի տեսանք որ ի կեանս և ի մահու աս է լաւագոյն ընտրութիւնը : Եւ կարծիքը ա.

¹ Տես երես 341 :

մուր բռնելով պիտի երթայ դժոխքը , որպէս զի հոն ալ անսասան ըլլայ 'ի մեծութենէ և այնպիսի չարիքներէ . և ըլլայ թէ բռնաւորութեան մէջ իյնալով կամ ուրիշ այնպիսի գործոց , շատ և աններելի չարիք գործէ , և ինքն ալ աւելի մեծը կրէ . հապա գիտնայ առնոց միջին կեանքը ընտրել միշտ , ու երկու կողմի չափազանցներէն փախչիլ ըստ կարի , թէ աս կեանքիս մէջ և թէ բոլոր հանդերձելոյն . վասն զի այսպէս ամենէն երջանիկ կ'ըլլայ մարդը :

Ի՞նչ ան ատեն անդիէն եկող պատգամաւորը պատմեց որ մարգարէն առնակ ըսաւ . “ Ետքէն եկողին , խելքով ընտրողին , փութաջան ապրողին սիրուն կեանք կայ , չէ թէ գէշ . ոչ առաջ սկսողը անհոգ ըլլայ , ոչ ալ ետքիւնը լքանի ” : Եւ աս որ ըսաւ , առջի վիճակ առնողը , կ'ըսէր , մէկէն գնաց առնէն մեծ բռնաւորութիւնը ընտրեց , և անմտութեամբ ու անյագութեամբ ամէն բան բաւական չքննելով ընտրեց . չտեսաւ եղած ճակատագիրը , որ իր զակրներն ալ պիտի ուտէ , և ուրիշ չարիքը : Ետքը երբոր պարապով քննեց , լացաւ ու ողբաց իր ընտրութիւնը , որ մարգարէին ըսածները չպահեց . և չարեացը համար չէ թէ ինք իրեն կը մեղադրէր , հապա բախտին ու դէներուն , և իրմէ դուրս ամենուն : Եւ էր ասիկայ երկնքէն եկողներէն , առջի կենացը մէջ կարգաւորեալ քաղաքավարութեամբ ապրեր էր , առանց փիլիսոփայութեան սովորութեամբ միայն առաքինութեան հետեւելով : Եւ այսպէս կ'ըսէր , թէ երկնքէն եկողներուն շատը ասանկ մոլորեալ են , փորձանքի անհմուտ ըլլալով . իսկ երկրէ եկողներուն շատը , իրենք ալ փորձանք կրած ուրիշներն ալ տեսած ըլլալով , հարեանցի չեն ընել ընտրութիւննին : Իսոր համար չարեաց և բարեաց փոփոխութիւն շատ հոգիներու կ'ըլլայ , նաեւ վիճակին բախտին համար : Իսկ թէ որ մէկը աս կեանքս եկած ատենը՝ միշտ ողջամիտ փիլիսոփայ ըլլայ , ընտրութեան վիճակն ալ իրեն էն ետքը իյնալու չվը-

տանգի , անդիու զրոյցներուն նայելով՝ ոչ միայն հոս երջանիկ կ'ըլլայ , այլ նաեւ անկից հոս՝ ասկից հոն ճամբան՝ չէ թէ գետնի տակ ու խորտաբորտ կ'երթայ , հապա դիւրին և երկնային :

Ի՞նչ ալ , կ'ըսէր , արժանի տեսնելու տեսարան մըն է , թէ ինչպէս իւրաքանչիւր հոգի կ'ընտրէր կեանքը . վասն զի խղճալի և ծաղրական և զարմանալի բան էր տեսնելը , թէ ինչպէս շատը առջի կենաց սովորութեամբ կ'ընտրէին : Եւ կ'ըսէր թէ ատենօք Որփէոսին եղած հոգին տեսեր էր՝ որ կարապի կեանքը ընտրեր էր , կանանց տեսնելութիւն ունենալուն և անոնցմէ ըստ պաննուած ըլլալով՝ կնոջ արգանդը ծնածը ըլլալ չուզելուն . Սամիրիսինն ալ տեսեր էր որ սոխակինն ընտրեր էր : Տեսեր էր ալ , որ կարապը դարձեր մարդկային կեանք էր ընտրեր . նոյնպէս ուրիշ երգող անասուններն ալ , որպէս 'ի դէպ էր : Եւ իճակն ընտրող հոգիին մէկն ալ՝ առիւծին կեանքն ընտրեր էր , և աս էր Տելամոնեան Լասինը , որ յոնձն չէր առնուր մարդ ըլլալ՝ յիշելով (Բիւլէսի) զինուց համար (իրեն դէմեղած) դատաստանը : Ինչէ ետքն ալ Բգամմոնինը , որ ան ալ մարդկային կեանքը ատելով կրած բաներուն համար , կեանքը արծիւի փոխեր էր : Իսկ Բտալանդէի հոգին որ միջակ վիճակի հանդիպեր էր , տեսնելով ըմբիշի մեծամեծ պատիւները , չէր կրցած զանց ընել , և զայն առեր էր : Իսոր ետեւէն Պանուպեան Եպիոսի հոգին էր տեսեր , որ ճարտարարուեստ կնոջ բնութիւնն էր անցեր : Ետքը ետքը՝ ծաղրածու Սեւրսիտեսին հոգին տեսեր էր , որ զկապիկին հագեր էր : Եւ Եպուածով Ողիսեւսի հոգին ամենէն ետքի վիճակին հասեր էր որ երթայ ընտրէ . բայց առջի քաջած նեղութիւններն յիշելով , փառասիրութենէ դադրած , շատ ատեն պտրտեր փնտռեր է ռամիկ և անզբաղ մարդու մը կեանքը , և հազիւ հազ գտեր է՝ որ տեղ մը ինկած մնացած էր ուրիշներուն անհոգութենէն . և տեսեր է նէ , ըսեր է որ առաջ ալ հասներ վի-

Ճակս, նոյնպէս պիտի ընէի, և յօժա-
րութեամբ ընտրէի ասիկայ :

Նոյնպէս ալ, (կ'ըսէր), ուրիշ անա-
տուններէն մարդիկներուն կ'անցնին և
ասոնցմէ անոնց. անիրաւները՝ վայրե-
նիներու, իսկ արդարները՝ ընտանիսե-
րու փոխուելով, և ամէն կերպ խառ-
նուրդ կ'ըլլայ :

Ըրգ, երբոր բոլոր հոգիները կեան-
քերնին կ'ընտրեն՝ ինչ որ վիճակի, կար-
գաւ Լաբէսիսին կ'երթան. ան ալ ա-
մէն մէկուն՝ ինչ դե որ ընտրեր է նէ,
զանի իրեն կենաց պահպան հետը կը
խաւրէ և ընտրած բաներուն կատարող :
Լայց առաջ Լրթովին կը տանի՝ որ ա-
նոր ձեռքին ու իլին շրջանին պտուտքին
տակը հաստատէ վիճակաւ ընտրած ճա-
կատագիրը : Երբ ալ հանդիպելէն ետ-
քը, դարձեալ Լորոպոսին մանուածքին
կը տանի՝ որ մանածները անդառնալի
ընէ : Ենկից նոյնհետայն հարկին ա-
թուին տակը կ'երթան. անկից ալ անց-
նելէն ետքը, երբոր մէկալլոնք ալ կ'անց-
նին, ամէնքը մէկտեղ սաստիկ շողիով
մը և մորիկով կ'երթան Լեթէի դաշ-
տը, որ ամենեւին ծառէ ու երկրի բոյ-
սերէ դատարկ է. ուստի իրիկուն որ
ըլլայ Լմեւիտ գետին քով կը բնակին,
որուն ջուրը ամենեւին աման մը չտանիր.
ուստի իւրաքանչիւր չափ մը միայն ջրէն
խմելու է. իսկ ոյք որ խոհեմութեամբ
չեն ամրանար, չափէն աւելի կը խմեն,
և միշտ խմողը՝ ամէն բան կը մոռնայ :
Եւ երբոր քնանան ու կէս գիշեր ըլլայ,
որոտում և շարժ կ'ըլլայ, և անկից յան-
կարծակի ամէն մէկը ասդիս անդին կը
վերանան, ի ծագումն ցատքելով, աս-
տեղաց պէս : Ինքն ալ (Լորոսը) արգե-
լուեր էր ջրէն խմելու, իսկ ուսկից և
ինչպէս ի մարմինն գալը, բնաւ չէր գի-
տեր. բայց յանկարծ առտուն աչքը բա-
ցեր տեսեր էր զինքը խարուկին վրայ :

Եւ ահա այսպէս, ուլ Վլուսկոն, աս
զրոյցս պահուեցաւ ու չկորաւ. զմեզ
ալ փրկէ՝ թէ որ անսանք իրեն. և Լե-
թէի գետը աղուոր մը կ'անցնինք, և հո-
գինիս չենք պղծեր :

Ասան որոյ, թէ որ ինծի մտիկ ը-

նենք՝ հոգին անմահ համարելով և ա-
մէն չարիք և ամէն բարիք ընդունելու
կարօղ, միշտ վերի ճամբան կը բռնենք,
և ամէն կերպով արդարութեան ետեւ
կ'ըլլանք խոհեմութեամբ հանդերձ, որ
մենք մեզի ալ սիրելի ըլլանք և աստուա-
ծոց ալ, թէ հոս որ միանք և թէ երբ-
որ անոր մրցանակը առնունք, ինչպէս
յաղթողաց ժողով մը, և հոս ալ՝ հա-
զարամեայ ճամբուն մէջ ալ որուն վրայ
խօսեցանք, երջանիկ կ'ըլլանք :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լուդովիկոս ԺԶ-ին վարքն ու մահը¹ :

Սեպտեմբերի 3-ին առտուն երբոր
Թագաւորը կը հագուեցնէի, հարցուց
թէ արդեօք լուր մը աւի հիւ սենեկա-
պետին վրայօք, և թէ Բարիզու խռու-
վութիւնը երթալով ինչ կ'ըլլար : Պա-
տասխան տուի թէ Լ'ը գիշեր քաղաքա-
կան պաշտօնեայ մը իմացուց ինծի, որ
բանտերը բազմութեամբ ժողովրդեան
կը լեցունին. և խոստացայ ուրիշ անգամ,
փոյթ ընելու որ կարևորագոյն լըերը ի-
մանալու անհոգ չըլլամ : «Օ գոյշ կեցիր,
ըսաւ Թագաւորը, չըլլայ թէ վտանգի
մը մէջ ձգելով ինքզինքդ, զմեզ միակ
թողուս. վասն զի կը վախեմ որ խռով-
արարաց միտքն է զմեզ օտար մարդիկ-
ներու ձեռքը յանձնել» :

Լուտուան ժամը 11-ին երբոր Թագա-
ւորը և իր ընտանիքը Թագուհւոյն խու-
ցը ժողվուած էին, քաղաքական պաշ-
տօնեայ մը մօտեցաւ քովս, և ըսաւ որ
Թագաւորին խուցը երթամ, ուր որ կե-
ցեր էր Սանուէլ քանի մը հասարակաց
ատենին անդամներովը : Հարցուց ին-
ծի Սանուէլ թէ «Լորդեօք ինչ ըսաւ
ինծի Թագաւորը հիւին կալանաւորու-
թեանը վրայօք : — Սիրտը քիչ մը ան-
հանգիստ է, ըսի, այս բանիս վրայ : —
Կենացը վտանգ մը չկայ, ըսաւ Սա-
նուէլ. բայց պէտք է որ մէյմը Թագա-

¹ Տես. հտ. ԺԳ, երես 329. հտ. ԺԴ, եր.
170, 240, 320 :